

АГЕНОР АРТИМОВИЧ

Визначний український вчений-мовознавець, освітянин, державний діяч народився 31 серпня 1879 р. у с. Великий Кучурів (тепер Сторожинецький район) на Буковині в сім'ї залізничника. Його батько Василь, син священика з Галичини, як фахівець був переведений на роботу начальником станції до Великого Кучурова. Тут скоро перейнявся німецькою культурою, одружився з німкенею. Однак ніколи не цурався свого українського походження, дітей охрестив у греко-католицькій церкві. Коли він помер, мати, хоча була німкенею, виховувала обох синів в українських національних традиціях, раз-у-раз наголошуючи їм, що вони не німці. Все ж німецькомовне середовище панувало як в невеличкому селі під Чернівцями, куди довелося вдові переїхати, так і в румунсько-єврейському місті Радівцях, де діти ходили до школи. Щойно з переїздом до Чернівців у 1896 р. Агенор почув українську мову і почав її самотужки вивчати. Пізнавав українське життя з книжок і часописів, передусім “Діла”.

У 1897 р. А. Артимович з відзнакою закінчив гімназію у Чернівцях і вступив на класичну філологію Чернівецького університету. Після чотирьох років навчання, склавши професорський іспит з класичної філології, почав вчителювати у першій німецькій гімназії у Чернівцях. За кілька років звільнилося місце директора німецько-української гімназії в Кіцмані, і А. Артимович, здавши додатково іспит з української мови, ще молодою людиною зайняв цю посаду. Тут розвинувся його неабиякий організаційно-педагогічний хист. Під керівництвом А. Артимовича гімназія, по суті, стала українською. Кількість учнів перед війною зросла до 500 осіб. У вестибюлі гімназії стояло погруддя Шевченка – робота знаного вже в той час скульптора Михайла Гаврилка. Шкільні посвідчення почали видавати українською мовою. У викладачів, учнів та властей молодий директор користувався неабиякою повагою й авторитетом.

Умів А. Артимович залагоджувати місцеві суперечки між учителями-галичанами та буковинцями, поборював усілякі партикуляризми. Він разом з І. Приймою, В. Кміцикевичем, М. Кордубою став організатором, а згодом – головою Товариства вчителів вищих шкіл ім. Г. Сковороди на Буковині з осідком у Чернівцях (1908–1914). Товариство нараховувало 80 членів (1913), разом з “Учительською громадою” у Львові видавало педагогічний журнал “Наша школа”. Поряд з педагогічною працею А. Артимович займався й науковою. Вже напередодні війни він габілітувався і став доцентом класичної філології Чернівецького університету.

З вибухом Першої світової війни деякий час прослужив в австрійському війську, а після звільнення у 1917 р. став директором другої української гімназії у Чернівцях, активно включився в український рух на Буковині. З уконституюванням 21 жовтня 1918 р. у Чернівцях делегації Української Національної Ради (УНРади), А. Артимовича вибрано заступником голови. Українці відразу ж почали готуватися до перебрання влади в українській частині Буковини і вести переговори з румунами про поділ краю. Представники УНРади домагалися української частини краю включно з Чернівцями, проте румунські послы погоджувалися відступити українцям тільки чотири повіти – Кіцмань, Заставну, Вашківці та Вижницю.

3 листопада 1918 р. десятитисячне народне віче в Чернівцях, скликане делегацією УНРради, визнало Державний секретаріат у Львові українським урядом, проголосило злуку Буковини з Галичиною і Наддніпрянщиною. Комісаром краю став Омелян Попович, а головою Буковинської національної ради – А. Артимович, які організували роботу щодо створення владних структур, призову до війська, поборювання анархії в Чернівцях.

Ще 3 листопада А. Артимович, разом з іншими українськими діячами уклали угоду з керівником румунської частини краю, послом парламенту А. Ончулем, за якою всі громади з українською більшістю підлягали українському комісарові, а в Чернівцях мало бути утворене спільне правління: О. Безпалко – комісар міста, а його заступник – румун. Однак румунська шовіністична рада

на чолі з Фльондрою не погодилася на такий компроміс. Вже 11 листопада румунські війська захопили Чернівці, а через тиждень – окупували всю Буковину.

З переїздом Державного секретаріату ЗУНР до Станиславова та у зв'язку з відставкою К. Левицького, новоутворений Виділ УНРади затвердив новий склад уряду на чолі з С. Голубовичем, в якому А. Артимович займав посаду державного секретаря освіти і віросповідання. Секретаріат поділявся на чотири відділи: спеціальних (професійних) шкіл, народного шкільництва, середніх шкіл і гімназій, віросповідних справ. Передбачалося створити також відділ видавництва шкільних підручників. Цьому секретаріату підпорядковувалися повітові шкільні комісаріати, а через них – адміністрація всіх середніх і спеціальних шкіл. Він видав свій друкований орган: “Вістник державного секретаріату освіти і віросповідання”, в якому друкувалися розпорядження секретаріату, призначення на роботу та переміщення по службі, проєкти передбачуваних змін в системі освіти тощо.

Знаючи стан освіти в краї, А. Артимович прагнув, насамперед, провести демократизацію й українізацію шкільництва. У кожній місцевості планувалося відкрити народні (початкові) школи.

Національні меншини (поляки, євреї, німці) мали право на власні школи без спеціального дозволу тільки з обов'язковою реєстрацією у секретаріаті освіти. В усіх школах відмінено обов'язкове викладання німецької мови, проте в усіх неукраїнських школах з третього класу обов'язковим предметом вводилася українська мова.

У багатьох повітах польські школи почали перетворювати на українські. Такі стихійні дії підтримував уряд і секретаріат освіти, адже до 1918 р. у краю працювало лише п'ять українських гімназій, декілька приватних, не було жодної української реальної гімназії, вчительської семінарії, ремісничої або господарської школи. Проте, згідно з вказівками уряду, повітові комісари повинні були прослідкувати у місцях компактного проживання національних меншин за збереженням хоч би однієї середньої школи чи гімназії для них. У випадку їх відсутності, належало створювати відповідні умови, щоб неукраїнське населення навчало дітей рідною мовою. Цим скористалися євреї, які за австрійських часів не мали жодної

державної школи, та німці. У Станиславові, Тернополі, Стрию та Коломиї відкрилися єврейські гімназії і одна німецька – у Станиславові (поляки відмовилися від такої нагоди).

13 лютого 1919 р. Українська Національна Рада (УНРада) ухвалила підготовлені Державним секретаріатом освіти і віросповідань закон “Про основи шкільництва”, а 14 лютого – закон “Про одержавлення українських приватних гімназій та жіночих учительських семінарій”. Згідно з цими законами, всі школи – громадські, середні, гімназії, реальні, рільничі та інші, а також приватні українські гімназії в Долині, Городенці, Копиченцях, Рогатині, Чорткові і Яворові, жіночі семінарії в Коломиї, Львові, Тернополі – ставали державними, а вчителі – державними службовцями. Розпорядженням Державного секретаріату освіти і віросповідань від 24 лютого 1919 р. мовою викладання і навчання у всіх державних школах стала українська. Національним меншинам законодавчо визнавалося право створювати свої школи та проводити заняття рідною мовою. Для неукраїнських шкіл обов’язковими предметами були історія, географія України та українська мова. Всі педагоги державних шкіл згідно з розпорядком державного секретаря А. Артимовича від 22 лютого 1919 р. склали службу присягу на вірність Українській державі й народові:

“Я ... іменованій (полишений) на становищі Української Народної Республіки прирікаю, що мої з тим урядом (з цією службою) получені обов’язки сповнитиму по моєму найкращому знанню і згідно з моєю совістю. Всі мої сили присвячу для добра Української Народної Республіки, її інтересів і скарбових докорів берегтиму у всяких відносинах. Приказам моїх зверхників буду все послухний”.

Дозволялося відкривати приватні школи за погодженням з Державним секретаріатом та відповідними документами, вказавши засновника або товариство, фаховість вчителів, приблизну кількість учнів і тип школи. Найголовнішою умовою було те, щоб засновник і вчителі були громадянами Української Народної Республіки та виконували вказівки шкільних властей.

Як відомо, багато української молоді пішло добровольцями у військо, не закінчивши школи. Для таких учнів-воjakів Державний

секретаріат освіти і віросповідань у порозумінні з Державним секретаріатом військових справ були влаштовані шеститижневі курси для вищих класів і десятитижневі – для інших класів того типу школи, в яких вони навчалися до військової служби. Для учнів-воjakів класичні гімназійні курси відбувалися у державних гімназіях Станиславова та Коломиї. З метою полегшення вступу дітей у середні фахові школи, гімназії та їх підготовки, розпорядженням Державного секретаріату освіти в усіх повітових містах відкривалися підготовчі курси. Для цього уряд виділив відповідні кошти, вирішив питання харчування дітей.

З відкриттям нових шкіл різко відчувалася нестача досвідчених учительських кадрів, тому стали приймати на роботу вчителів навіть з незакінченими вищими студіями. Вчителів середніх шкіл рішенням Державного секретаріату освіти допускали до складання додаткових іспитів, учителі народних шкіл проходили своєрідну атестацію через екзаменаційну кваліфікацію у Станиславові; для педагогів військового рангу, професорів гімназій оголошувався конкурс.

Учителям народних (початкових) і виділових (7-річних) шкіл, як державним службовцям, виплачувалася заробітна плата (до цього їх утримували громади). Згідно з розпорядженням Державного секретаріату ЗУНР від 16 лютого 1919 р., всім учителям підвищили зарплату, вчителям-пенсіонерам, вчительським вдовам і сиротам встановлено пенсії. Розміри заробітної плати й пенсій встановлювалися в залежності від кваліфікації, стажу роботи і кількості членів сім'ї – утриманців. Ухвалою УНРади від 19 листопада 1919 р. збільшено платню учителям середніх шкіл, а також виплату за позаурочні години. Крім того, учителям, пенсіонерам, вдовам і сиротам декілька разів надавалася одноразова надзвичайна допомога, що було пов'язано із зростанням цін на товари першої необхідності та продукти харчування. А 7 квітня 1919 р. УНРада ухвалила закон “Про підвищення і регулювання платні вчителів”.

Для української влади очевидною стала необхідність серйозної реформи шкільництва. А. Артимович, зокрема, зазначав: “Наше шкільництво вимагає далекойдучих реформ.

Злука з Україною поставила перед нами велике завдання, а саме удностайнення нашої культури і шкільництва”. При Державному секретаріаті освіти і віросповідань створено спеціальну комісію з досвідчених фахівців і представників громадськості, яка розробила детальну анкету з метою вивчення пропозицій щодо реформування шкільництва. Розпочато роботу над розробкою нових шкільних програм і підручників. 7 квітня 1919 р. утворено Державне видавництво шкільних книжок, підручниками якого повинні були користуватися всі школи.

Незважаючи на складність військово-політичної, економічної ситуації, в ЗУНР засновано 30 українських середніх шкіл, з них – 20 гімназій, 3 реальні школи, 7 учительських чоловічих і жіночих семінарій; активізувалася підготовка до відкриття Українського університету у Львові. Оскільки Львів був окупований поляками, то для завершення навчання студентам старших курсів університету тимчасово було відкрито філософське і правниче відділення у Станиславові.

Крім шкільництва, Державний секретаріат освіти і віросповідань, очолюваний А. Артимовичем, опікувався справами культури і мистецтва, виділяв для цього відповідні кошти. Зокрема було започатковано організацію постійного українського театру в Станиславові під керівництвом О. Стадника, засновано Державний військово-історичний музей на чолі з О. Благодіром, видавалися українські, польські, єврейські та німецькі газети та журнали. Видано спільне розпорядження секретаріатів судівництва, освіти і віросповідань, внутрішніх справ від 28 березня 1919 р. про збирання та зберігання в бібліотеках і архівах Києва та Львова обов’язкових примірників всієї друкованої продукції, що видавалася у ЗУНР.

А. Артимович, крім державної служби, був заступником голови Буковинської ради (голова – О. Попович), утвореної 10 березня 1919 р. у Станиславові з метою “зорганізувати одноцільну працю задля визволення української частини Буковини з-під румунського ярма”.

У середині травня 1919 р., А. Артимович (разом з окремими членами уряду) виїхав до Відня, де залишався аж до травня 1923 р. Після утворення Українського вільного університету (УВУ)

(січень 1921 р.) став професором класичної філології, восени 1921 р. переїхав до Праги. В університеті він викладав класичну філологію, а в Українському вищому педагогічному інституті ім. Драгоманова – індоевропейське мовознавство. Деякий час, за дорученням керівництва Педагогічного інституту, очолював українську гімназію у Ржевничах коло Праги.

За весь час перебування у Празі А. Артимович брав жваву участь у громадсько-культурному і науковому житті, підтримував зв'язки з празькими науковими колами – слов'янськими колегами класичної філології, був дійсним членом лінгвістичного гуртка у Празі, з 1933 р. – НТШ у Львові, виступав на наукових з'їздах і т.д.

Відомий український славіст і мовознавець Ярослав Рудницький, описуючи хід II Міжнародного з'їзду славістів у вересні 1934 р. у Варшаві, згадував про зустріч з А. Артимовичем: “Я був здивований, коли довідався, що між учасниками з'їзду буде й професор Артимович? Напевно, думав я, говоритиме про якісь спільності слов'яно-грецькі або слов'яно-латинські в ділянці порівняльної граматики, а може в педагогічній комісії з'їзду – про навчання грецької чи латинської мови в середній школі чи щось у цьому роді. Однак він читав не про греків, ані римлян, тільки в ділянці загально-лінгвістичного питання зі становища філології говорив про потенціальність у мові – “Potentialität Sprache”. Розмірно велика аудиторія. Серед них професори Беліг, Скок, Гертнер, Кухарський та ін. Читав німецькою мовою, заявляючи, що тільки приклади, як ілюстрацію доповіді, подаватиме по-українськи. Професор був європейського покою вчений”.

Артимович, як мовознавець, цікавився т.зв. фонологічним методом у мовознавстві (дослідження мовних явищ з погляду структури та функції) і надрукував декілька фонологічних праць різними мовами. 31 жовтня 1934 р. він виступив перед членами “Лінгвістичного гуртка” у Львові з доповіддю “Нулеві фонемі в українській мові”.

Хоча наукова спадщина Артимовича кількісно невелика, проте його друковані праці спочатку латинською та німецькою мовами, згодом українською, мають значну наукову вартість. Їх визначає лаконічність, стислість вислову, глибина думки, але передусім велика сумлінність у висновках. Він перекладав на

українську мову твори давньогрецьких драматургів – Софокла, Епікура та ін.

Сучасники характеризували А. Артимовича як душевну, правдиву, чесну людину. Атмосфера емігрантського життя його дуже пригнічувала, він тяжко переживав всілякі т.зв. принципові емігрантські виступи, забарвлені особистими поррахунками й неправдами, відверто захищав свої погляди. Помер А. Артимович 21 жовтня 1935 р., похований у Празі.

Література: Діло. – Львів, 1935. – 23 жовтня; Новий час. – Львів, 1935. – 23 жовтня; Енциклопедія українознавства. Т. 1. – Львів, 1993; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія. – Івано-Франківськ, 2001; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Документи і матеріали. Т. 2. – Івано-Франківськ, 2003; Тищик Б. Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права. – Львів, 2004.

Леся Клебан